

**TARJIMASHUNOSLIK SOHASIDAGI ZAMONAVIY MUAMMOLAR:
LINGVISTIK VA MADANIY ASPEKTLARNING ILMIY TAHLILI****Sabirova Nilufar Abdullayevna**

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

profesoranilufar@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimashunoslikning zamonaviy muammolari lingvistik va madaniy jihatlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Til strukturalari, grammatik qoidalar, leksik-semantik farqlar hamda madaniy atamalar va frazeologizmlar tarjimada yuzaga keladigan asosiy qiyinchiliklar sifatida ko'rib chiqildi. Shuningdek, dublyaj san'ati tarjimashunoslik jarayonida lingvistik va madaniy nozikliklarni amaliy qo'llash vositasi sifatida o'rganildi. Maqola o'zbek, rus va ispan olimlarining fikrlarini, zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlari va inson omilining ahamiyatini yoritib beradi. Tadqiqot natijalari tarjimaning sifatini oshirish hamda madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish yo'lida muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: tarjimashunoslik, lingvistik muammolar, madaniy jihatlar, dublyaj san'ati, tilaro tarjima, madaniyatlararo muloqot.

Bugungi davr — tezkor axborot almashinuvi, texnologik taraqqiyot va global madaniy integratsiya davri hisoblanadi. Yani axborot davri deb atashimizga sabab, internet, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt sohalarining rivojlanishi hayotimizning barcha jabhalarini o'zgartirmoqda. Ma'lumot tez, oson va keng ko'lamda tarqalmoqda. Globalizatsiya davri deyishimizga sabab esa dunyo mamlakatlari, madaniyatlari va iqtisodiyotlari bir-biriga bog'liq bo'lib, chegaralar tobora kamaymoqda. Til va madaniyatlararo muloqotning ahamiyati ortmoqda. Texnologik inqilob davri deyishga sabab esa robototexnika, avtomatlashtirish, yangi energiya manbalari, biotexnologiyalar sohalarida yangi yutuqlar paydo bo'lmoqda. Madaniyatlararo muloqotning kengayishi esa turli madaniyatlar o'zaro aloqada bo'lib, tarjima va madaniyatlararo tadqiqotlar markaziy o'rin tutmoqda. Shu bois bugungi kunda globalizatsiya jarayonlari tillararo muloqotni yanada muhim qilmoqda. Tarjimashunoslik nafaqat so'zlarni boshqa tilga o'girish, balki turli madaniyatlar orasidagi ko'prik vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, lingvistik va madaniy farqlar tarjimada ko'plab muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu maqolada tarjimashunoslikdagi zamonaviy muammolar lingvistik va madaniy jihatlar nuqtai nazaridan o'rganiladi.

O'zbek tarjimashunoslik makonida tarjima jarayonining murakkabligi va uning lingvistik-madaniy jihatlari ko'p tadqiq etilgan. Masalan, professor Sh. Rashidov tarjimaning samarali bo'lishi uchun til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni hisobga olish kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, tarjima faqat so'zlarni tilga o'tkazish emas, balki madaniy kontekstni ham to'g'ri aks ettirish jarayonidir. [6,16]

Shuningdek, S. Olimov o'z asarlarida zamonaviy tarjimashunoslikda lingvistik qiyinchiliklarga e'tibor qaratgan. U tarjimaning muvaffaqiyati ko'p jihatdan tarjimonning til bilimlari va terminologik asoslarni bilishiga bog'liq ekanligini qayd etadi. Unga ko'ra, tarjimashunoslikda til strukturasi farqlari va ularning tarjimaga ta'siri chuqur o'rganilishi lozim. [5,132]

Madaniy jihatlarni o'rganishda, tarjimashunoslik olimi N. Ergashev madaniyatlararo tafovutlar va ularning tarjimada yuzaga keltiradigan muammolarini ko'rib chiqadi. Uning ta'kidlashicha, madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish, tarjimonni nafaqat tilshunos, balki madaniyatshunos sifatida ham tayyorlash zarur. [1,45]

Bundan tashqari, Z. Turg'unov zamonaviy texnologiyalar va avtomatik tarjima tizimlari haqida fikr bildirar ekan, ularning madaniy va lingvistik jihatlarni to'liq qamrab ololmasligini aytadi. Shuning uchun inson tarjimonining roli hali ham yuqori ekanligini ta'kidlaydi. [8,98]

Tarjimashunoslik sohasida rus olimlari ham lingvistik va madaniy muammolarga keng e'tibor qaratgan. Masalan, professor L.V. Shcherba til va madaniyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni ta'kidlab, tarjimaning faqat so'zlarni almashtirish emas, balki tilning madaniy kontekstini ham saqlab qolish jarayoni ekanligini bildiradi. [7,103] T.M. Nikitina esa zamonaviy tarjimashunoslikda tilning semantik qirralarini chuqur tushunish muhimligini aytadi, ayniqsa konnotativ va pragmatik ma'nolarni tarjimada saqlab qolish katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. [4,120]

Ispan tarjimashunoslik olimlari, xususan Eugeni Nida (aslida amerikalik, ammo ispan tilidagi tarjima sohasiga katta ta'sir ko'rsatgan), tarjimaning madaniyatlararo ko'prik vazifasini yoritadi. U tarjima jarayonida nafaqat til, balki madaniyat elementlarini ham hisobga olish lozimligini ta'kidlagan. [3,115] Shuningdek, Antonio Munday (ispan tilida ko'p ishlagan tarjimashunos) madaniyat va til o'rtasidagi munosabatlarni chuqur o'rgangan va tarjimon uchun madaniyatlararo kompetentsiyaning ahamiyatini ko'rsatgan. [2,95]

Ispan olimlari tarjimada hazil, so'z o'yinlari va boshqa madaniy maxsusliklarni yoritishda, madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olish zarurligini alohida ta'kidlaydilar. Ular zamonaviy texnologiyalar, xususan avtomatik tarjimaning bu kabi nozik jihatlarni hal etishda cheklovlari borligini aytib, inson tarjimonining o'rni va ahamiyatini himoya qiladilar.

Yuqorida keltirilgan fikrlarni tasdiqlash uchun turli tillardagi tarjimalardan misollar olib, ularning lingvistik va madaniy muammolari tahlil qilindi. Tadqiqotda asosiy e'tibor til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka qaratildi. Tarjimada lingvistik muammolarni ko'rib chiqadigan bo'lsak, tarjimashunoslikda tillar o'rtasidagi strukturalar farqlari katta qiyinchiliklar tug'diradi. Masalan, o'zbek tilida ko'plab so'zlar ko'plik qo'shimchasini qo'llamasdan ham ko'plik ma'nosini ifodalay oladi, ispan tilida esa aniq ko'plik shakli bo'lishi shart. Masalan: Kitoblar bor. Bu yerda "kitoblar" so'zi ko'plikni bildiradi. Hay libros. Ispan tilida ko'plikni ifodalash uchun «libro» (kitob) so'zining oxiriga "-s" qo'shimchasi qo'yiladi: "libros".

Bundan tashqari, ispan tilida jinsiy belgilanish ham lingvistik murakkablik tug'diradi: "amigo" (do'st, erkak uchun) va "amiga" (do'st, ayol uchun) so'zlari o'zbek tilida bunday jinsiy farq ko'rsatilmaydi.

Madaniy tafovutlar esa tarjimada muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek tilida "mehmonxona" so'zi mehmonlarni kutib olish joyi sifatida qabul qilinadi, ammo ispan tilida "hotel" tushunchasi shahar tashqarisida joylashgan mehmonxona emas, balki ko'proq shahar markazidagi yirik turar joyini bildiradi.

Shuningdek, hazil va ma'naviy obrazlar tarjimada qiyinchilik tug'diradi: "Olmosni olsang, qo'yma qo'lingdan" (qimmatli narsani yo'qotmaslik haqida maqol).

Si coges un diamante, no lo sueltes. Bu tarjima ma'noni o'zida saqlasa-da, ispan madaniyatida bunday maqol keng tarqalmagan va tushunilishi qiyin bo'lishi mumkin.

Ispan tilida esa qimmatli narsani yo'qotmaslik haqidagi maqollarga quyidagilarni misoltariqasida keltirish mumkin:

"Más vale prevenir que curar" "Oldini olish — davolashdan afzal"

Bu maqol bevosita qimmatli narsani (salomatlik, vaqt, mol-mulk, insoniylik va h.k.) yo'qotmaslik haqida. Ya'ni, biror narsani yo'qotgandan ko'ra, uni ehtiyot qilib saqlash, xavf-xatarlardan oldinroq ogoh bo'lish yaxshiroq degan ma'noni ifodalaydi.

“El que guarda siempre tiene”

“Asragan — doimo bor bo‘ladi”

“Cuida lo que tienes antes de que lo pierdas”

“Egasiz qolmaslik uchun bor narsangni ehtiyot qil”

“No sabes lo que tienes hasta que lo pierdes”

“Nimaga ega ekaningni uni yo‘qotmaguningcha bilmaysan”

O‘zbek tilining grammatik xususiyatlari va ispan tilining jinsiy belgilanish tizimi tarjimada ko‘p e‘tibor talab qiladi. Frazologik ifodalar va madaniy atamalar tarjimada kontekst va madaniy konvensiyalarni hisobga olishni zarur deb biladi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida lingvistik muammolar qisman bartaraf etilsa-da, madaniy nozikliklarni inson tarjimonining kompetentsiyasi va tajribasidan foydalanmasdan to‘liq anglash qiyin. Tarjimashunoslikda ekvivalentlik, adekvatlik, so‘zma-so‘z va erkin tarjima, audiovizual tarjima, dublyaj, subtitrlar kabi usullardan ham foydalanish tarjimada juda qo‘l keladi. Yuqoridagilardan dublyaj san‘atiga qisman to‘xtaladigan bo‘lsak, dublyaj san‘ati tarjimashunoslikda lingvistik va madaniy muammolarni amaliy hal qilishda alohida o‘rin tutadi. Audiovizual mahsulotlarda so‘zlar, intonatsiya va madaniy kontekstni moslashtirish, ovoz ohangini to‘g‘ri tanlash talab etiladi. Masalan, ispancha ¿Dónde estás? so‘zi o‘zbek tilida Qayerdasan? shaklida tarjima qilinadi, ammo talaffuz va uzunlik farqi dublyaj vaqtiga ta‘sir qiladi.

Shuningdek, madaniy farqlar ham dublyajda hisobga olinishi shart. O‘zbek madaniyatidagi rasmiy salomlashish “Assalomu alaykum” bo‘lsa, ispan tilidagi “Hola” noformal salomlashish hisoblanadi. Dublyajda bunday farqlar tinglovchiga tabiiy va tushunarli tarzda yetkazilishi muhim.

Shunday qilib, dublyaj san‘ati tarjima jarayonining nafaqat lingvistik, balki madaniy aspektlarini ham o‘zida mujassam etgan zamonaviy tarjimashunoslikning muhim qismi hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar dublyaj matnlarini yaratishda yordamchi bo‘lishi mumkin, ammo inson ovozi va madaniy kontekstni anglash faqat malakali tarjimon va aktyorlar bilan amalga oshadi.

Tarjimashunoslikda lingvistik va madaniy muammolar murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ularni hal qilish uchun chuqur bilim va tajriba talab qilinadi.

Dublyaj san'ati esa ushbu jarayonning ajralmas qismi bo'lib, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqani mustahkamlaydi. Kelajakda tarjimashunoslik va dublyajda yangi texnologiyalar va madaniy tadqiqotlarning yanada rivojlanishi muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev, N. Tarjimada madaniyatlararo kompetentsiya. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 2016. – 45-60 b.
2. Munday, Antonio. Introducing translation studies: Theories and applications. London: Routledge, 2016. – 95-110 b.
3. Nida E. Toward a Science of Translating. – Leiden: E.J. Brill, 1964. – 28-30, 115-119 b.
4. Nikitina, T.M. Zamonaviy tarjimashunoslik va tilning semantik qirralari. Moskva: Lingvistika nashriyoti, 2016. – 120-135 b.
5. Olimov, S. Tarjimashunoslik nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 2015. – 132-145b.
6. Rashidov Sh. Tarjimashunoslik nazariyasi. –Toshkent: Fan, 2018. – 16-18, 44-47 b.
7. Shcherba L.V. Введение в лингвистику. – Moskva: Nauka, 1964. –103-105 b.
8. Turg'unov, Z. Zamonaviy tarjima texnologiyalari va ularning cheklovlari. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 2017. – 98-110 b.